

En Henvendelse fra de engelske Puritaner til Kong Christian IV.

Ved Holger Fr. Rørdam.

I Slanges Christian IV's Historie S. 33—34 fortælles om det Besøg, som Kong Jakob af Skotland 1590 gjorde i Roskilde, hvor han bivaanede en særlig Gudstjeneste i Domkirken og hørte Biskop Dr. Povl Madsen og siden Sognepræsten M. Morten Pedersen prædike paa Latin. Der siges, at Kongen var meget tilfreds med alt, hvad han hørte og saa. »Særdeles befaldt hannem saa vel vores Kirkeskikke ved Sakramenternes Uddeling, med Messeskjorter og Messehagler, med Bispekaaben, med Lys paa Altrene og deslige, at han spurgte selv tvende af hans Præster, som han førte med sig, om de ikke bleve saa uskyldeligen brugte, som de mest kunde, og om der kunde siges, at derunder var skjult nogen Levning af den papistiske Overtro«. Her lagde sig altsaa allerede den Stemning for Dagen hos Kong Jakob, der siden, efterat han tillige var bleven Konge i England, gav Anledning til saa megen Uro og Misfornøjelse. Af Hensyn til hans ivrig puritanske Omgivelser fandt han sig, medens han endnu kun raadede over Skotland, dog i at paalægge sig Baand, der rimeligvis have været trykkende nok for ham¹⁾; men senere frigjorde han sig for denne

¹⁾ Naar Kongen saaledes selv lod holde Gudstjeneste, medens han var her i Landet, skulde Lysene paa Alteret slukkes, hvilket baade under hans Ophold paa Bahu Slot og ved hans senere Besøg i Roskilde gav Anledning til nogen Misforstaaelse, da vedkommende Præster vilde forhindre det (Norske Saml. I, 476. Slange, S. 34).

Tvang, og nu fik Puritanerne at fornemme, at Kongen var alt andet end gunstig stemt for deres strænge Forkastelse af alt, hvad der i Kirkeskikkene kunde minde om Papismen.

Her er ikke Stedet til at give et Oversyn over de kirkelig-politiske Stridigheder i Kong Jakobs Tid; kun en Henvendelse fra de engelske Puritaner til Kong Christian IV om Bistand skal her meddeles. Stykket findes i Gehejme-arkivet, og har følgende Paategning af Gram: »Presbyterianorum supplicibus literis ad C. 4 adjecta, forte an. 1617«. Det er ikke selve Bønskriftet, men et Bilag dertil, indeholdende de Grunde, der formentlig kunde bevæge den danske Konge til at antage sig de betrængte engelske Presbyterianeres Sag. Selve Bønskriftet er neppe mere bevaret.

Naar Presbyterianerne henvendte sig til Kong Christian, da var det vel nærmest paa Grund af hans Svogerskab med Kong Jakob. Den danske Konge havde 1606 selv været i England, ledsaget af lærde Mænd, hvoriblandt Theologen Hans Povlsen Resen, og hans Søster Dronning Anna († 1618) var som det synes elsket af det engelske Folk ¹). Desuden var der fra ældre Tid idetmindste nogen litterær og kirkelig Forbindelse mellem Danmark og England. Vi minde her om Dronning Elisabeths Henvendelse til Kong Frederik II (1577) for at tilvejebringe en nærmere Sammenlutning mellem Lutheranerne og de reformerte, og særlig for at afværge Konkordieformelens Indførelse ²); ligesom der ogsaa kunde erindres om andre venskabelige Forhandlinger mellem det engelske og danske Hof paa hin Tid, hvorved danske Mænd bragtes i nærmere Forbindelse med engelske Videnskabsmænd og Kunstnere ³). Navnlige kunde fremhæves,

¹) Ogsaa i Aaret 1614 var Christian IV i England. Om Stemningen for Dronning Anna se »The monument of Queen Anne«, som er optrykt hos Zwergius, Det Sjellandske Cleresie, S. 605—6.

²) Se Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. II, 202 flg.

³) Se anf. Skr. II, 583. Ravn, Engelske Instrumentister ved det danske Hof (For Ide og Virkelighed 1870 I.). Om D. Niels Krag's Besøg i

at Danmarks berømte Theolog Niels Hemmingsen ogsaa havde et anset Navn i England. Hans bekjendte dogmatisk-ethiske Haandbog (*Enchiridion theologicum*) blev 1577 optrykt i London, og hans Evangeliepostil blev 1569 oversat paa Engelsk. Da Hemmingsen 1591 havde udgivet sit Skrift »*De gratia universali*«, fandt hans Fremstilling af dette Lærestykke den varmeste Tilslutning hos den engelske Theolog Petrus Baro, Professor i Cambridge ¹⁾. Senere var det en Englænder, der udgav Hemmingsens efterladte utrykte Skrift »*Immanuel*« og forsynede det med en Fortale, der har Krav paa vor Opmærksomhed ved den Skildring af danske kirkelige Forhold, den indeholder. Skriftets fuldstændige Titel lyder:

Immanuel siue Catholica Institutio de Domino nostro Jesu Christo, vero Deo, et vero homine, vna persona, Mediatore Dei et hominum vnico . . Authore Nic. Hemmingio, Daniæ Theologo quondam clarissimo. Nunquam prius edita: sed nunc primum in gratiam studiosæ Iuuentutis luce donata. Francofurti 1615. 8. (Exemplaret i Kgl. Bibl. har tilhørt Petrus Schielderop).

I Fortalen, dat. Cantabrigiæ ex meo Musæo, Pridie Calend. Maj 1615, har Udgiveren, Robert Alenson, udtalt sig paa følgende Maade: »*Annus nunc tertius labitur, quando ex Britannia Magna, regna septentrionaliora, et inter hæc inprimis Daniam, Britannia vtpote nostræ plurimis, iisque gravissimis rationibus coniunctissimam perlustraturus, vt auide, ita non incassum excurreram. Nam, vt de regnorum horum vicinitate, Regumque tum affinitatis intimioris, tum amicitiaë firmioris cognatione inpræsentiarum nihil dicam, illud inprimis non sine gaudio magno aduerti, illam regnorum vicinitatem, illam Regiæ vtrinque affinitatis cognationem, illam denique animorum coniunctionem vnus sanctæ fidei*

England og den Yndest, han nød hos Dronning Elisabeth, se Cragil *Annales Christiani III*, ed. Gram. Præfatio, p. 15—16 (Overs. S. 22—24).

¹⁾ Rørdam. Kbhvns Univ. Hist. II, 438.

sancto glutine sincere, intemerate et pie factam ac contractam esse. Quando enim non solum vtriusque gentis Ecclesiasticas cæremonias, et alia non pauca, quæ ad *εὐσχημοσύνην* et ordinem in Ecclesia inprimis conseruandum decenter faciunt, oculis perlustraui, verum etiam Reginæ nostræ magnæ illius Heroïnæ Elizabethæ cum Ser. et potentiss. Danorum Rege Friderico II. in impediendo infausto illo opere, poma eridos, Libro, quem vocabant, Concordiæ, concordem et indefessam olim operam attentius e monumentis euolui; cumque illud, Deo sic nostra peccata iuste puniente, minus succederet, in remouendo et auerruncando prorsus a regnis suis infelici illo partu vndique se propagante, et virus suum hydræ Lerneæ instar disseminante, piissimum vtriusque zelum altius consideraui: omnino in hanc opinionem descendi, ea occasione inprimis arctæ illius et intimæ amicitîæ, quæ postea noua affinitate et aliis modis inter Herois huius et Heroïnæ illius successores Jacobum I Britannîæ etc. et Christianum IV Daniæ etc. Reges potentissimos, Pontificiæ imprimis Ligæ perquam formidabiles, mire accreuit . . . fundamenta et semina sata ac iacta esse». «Ex quo enim vtrobiq; reiectus liber ille Concordiæ (Discordiæ rectius) . . . (Forf. omtaler, hvorledes Frederik II i from Iyer havde kastet det ham tilsendte, i Guld og Fløjel indbundne Exemplar i Ilden, og paa det strængeste forbudt Bogens Indførelse og Salg i Danmark, hvilken Forordning oftere var bleven ham forevist og forklaret af lærde Mænd i Danmark, og derimod havde paabudt, at man skulde holde sig til Luthers og Melanchtons Skrifter, navnlig Corpus Doctrinæ, og forbudt »tribunitiæ illæ ac damnatoriæ declamationes a cathedris«) . . . »postquam inquam, Liber Concordiæ vtrinq; reiectus, Pontificiisque simul ac Jesuitis aditus omnis acute præcisus fuit: dicere vix possum, quanta regnorum illorum vtrinq; in politia felicitas, in religione tranquillitas, in cæremoniis conuenientia, incredibilisque pene ac diuina plane animorum omnium animaduersa fuerit concordia«.

»Denne Fred og Enighed mishagede Djævelen, og ligesom han derfor ved sine Tjenere, papistiske og jesuitiske Snigmordere, efterstræbte Kong Jakobs Liv: sic per Vbiquitarios Danis etiam aliquid, licet diuerso modo, sibi mouendum duxit«. Fornylig udgav En (Hutter) en vis Bog under Titel »Concordia concors«, der ikke blot paa en fræk Maade besudler Melanchtons Minde, men ogsaa paa en uforskammet og bagtalerisk Maade vover at angribe det danske Folk og den længst afdøde fromme Kong Frederik II, højlovlig Ihukommelse. Derpaa anføres endel Angreb af Hutter paa Melanchton (i a. Skr. cap. II fol. 92, 93, 96) og stærke Ytringer imod dennes Corpus Doctrinæ, endvidere hans haarde Dadel over Frederik II's Optræden mod Formula concordiæ. Kongens Adfærd betegnes nemlig som »durum nimis & Rhadamanteum plane, Regemque et quidem Christianum haud decens« . . . »cum enormi, tantoque Regi indigna prorsus animi impotentia, et nimia affectuum vehementia coniuncta, quod tanti Regis dignitatem, prudentiam et existimationem haud leviter omnibus, qui saltem aliquid iudicare possunt, suspectam reddit«. — I Randen tilføjer Alenson: »Aperi aures posthuma proles Regia Danica, & quorsum hæc Maiestatis patriæ elogia tendant, altius considera«. Ad saa forskellige Veje søge den Slags Mennesker at naa deres Maal; thi hvad forud »Vbiquitatis Apostolus & Papa Germaniæ versipellis ille Faber¹⁾« søgte at opnaa med Smigrerier — nemlig at man skulde bøje Knæ for den ubikvitistiske Helene — det søgte Hutter nu at opnaa ved Bagvadskelse, Spottegloser og Løgne. Forf. udtaler dog sit Haab om, at Christian IV vil modstaa Forførelsen. Men da Djævelen, som er en Hader af Freden, altid har for Skik at opvække ny Uroligheder ved sine Emissærer (»quale quid etiam, sed timidiuscule et per ambages quasi, in Dania cum essem, ab Vbiquitariis factitari haud obscure animaduerti«), saa maa Sandhedens Venner

¹⁾ D. e. Jacobus Andreæ Schmidlin.

ruste sig og slutte sig sammen om den Lærdom, som Salighedens eneste Grundvold, at vor Immanuel, Jesus Christus, er i een udelt Person sand Gud og sandt Menneske. »Mange fromme og lærde Mænd have vel tidligere stillet denne Sandhed i Lys, men ingen har dog efter min Mening gjort dette fyndigere, kraftigere og klarere end hin uforlignelige og mere end nogen anden af Guds Kirke højt fortjente og oprigtige Theolog N. Hemmingsen, »Danorum lumen splendidum«, ved nærværende lille Skrift, der som det synes især er stilet mod »Jacobum Andreæ Concordiæ discordis fabrum, et vbiquitatis Apostolum«. Dette Skrift var Udgiveren truffen paa hos en lærd Mand i Danmark, og havde undredes, ja næsten harmedes over, at »id in Dania natum suppressum quasi intercidere, quod exteri æternum optarent viuere«. Skriftet, som Udgiveren havde medbragt som et kosteligt Bytte fra sin lange og besværlige Rejse, gjengives nu alle Sandhedens Venner, især de Danske, som det skyldes: »Illis quidem, ut in veritate cognita magis confirmentur, his vero, vt qui sua, nec immerito, magnificare solent et debent, tanti viri Cygneum inprimis, vt liquet, scriptum exosculentur, adeoque optimi Hemmingii . . qui scripsit, & Pauli Matthiæ Episcopi simul et Professoris Hafniensis vigilantissimi et syncerissimi (quales etiam non paucos in Dania exstare audio et gaudeo), cui scripsit, consensum in religione adeo vnanimem reuereantur, eosdemque pio feruore imitentur, nec se Helenæ istius seu Dalilæ sponsæ, de qua acriter iam dudum decertatum, Vbiquitatis puta, vevano, brevique poenitendo infatuari se amore temere patiantur«.

Under en saa tillidsfuld Stemning overfor Danmarks Konge og den danske Kirke, som den foranførte Udtalelse giver Vidnesbyrd om, var det, at de engelske Puritaner henvendte sig til Kong Christian IV om Bistand i deres betrængte Stilling. Her følger nu de Grunde, hvorpaa de støttede deres Andragende:

Rationes breves, perspicuæ tamen et iustæ, quæ movere possunt serenissimum Daniæ Regem, vt Ecclesiæ Anglicanæ succurrat Ministris, qui iam magna subeunt grauamina ob papisticas ceremonias, quæ hic (ah) nimis obtruduntur.

A Regis Daniæ persona.

Regium est omnibus benefacere; multo magis fidelibus Christi ministris. Ex hoc enim *ἐνέχεται*, siue benefici merito possunt nominari. Regi præterea nostro cum non affinitate solum coniunctissimus sit, sed et veræ religionis professione, nihil est, quod non potest ab eo facile impetrare.

A Regis nostri humanitate singulari.

Clementissimus est ipse, et ad omne bonum opus paratissimus. Quod et ex hoc manifesto liquet, quod Serenissimæ, fælicis memoriæ, reginæ Elizabethæ petitione pro ministris Scotiæ promptissime libentissimeque annuebat.

Ab afflictorum qualitate.

Ministri sunt et prædicatores Evangelij, morum probitate et laborum sedulitate conspicui, multi sunt etiam: fere 300, a quorum ministerio et labore dependent, tum Ecclesiarum multarum ædificatio sancta, tum vxorum, liberorum, familiarum etc. sustentatio necessaria.

A Cereemoniarum ipsarum Natura.

Res sunt, omnium opinione, leuiculæ et nullius momenti. Non videtur ergo æquum ob res adeo paruas tam magnam infligere pœnam; suspensionis videlicet ab officio, deprivationis a beneficio, degradationis a ministerio, excommunicationis ab ingressu Ecclesiæ etc. sententiam.

A discrepanti ipsorum Episcoporum
circa has nugas opinione.

Domini Episcopi non satis bene inter se conveniunt in hac quæstione. Eorum prædecessores abolendas censuere. Maioris etiam et melioris partis eorum, qui iam locum tenent, hæc est sententia: Ceremonias has non adeo stricte vrgendas esse, vt propter eorum vel omissionem, vel neglec-

tum, quis vel deponatur a Ministerio vel suspendatur a sacri Ministerij executione.

Vnico vt verbo, si non omnia, multa tamen
complectar argumenta.

Cum illi et cordi et curæ sit Papismi profligatio, Evangelij propagatio, populi nostri salus, subditorum fauor et benevolentia; cum ecclesiarum nostrarum pacem et incolunitatem sartam tectam conservari cupiat; cum denique suarum approbet ecclesiarum morem (in quibus vt nulla vrgetur subscriptio, vtpote quæ conscientiarum iudicatur servitus, ita, vti audimus, liberrimus est ceremoniarum vsus) hoc agat strenue, hoc perficiat grauitè, ad dei opt. max. honorem, ad Ecclesiæ ædificationem, et gloriæ propriæ incrementum. Quod faxit deus propter Christum, cui vbiuis, gentium, sed in ecclesia præcipue, omnis debetur gloria, per sæcula sæculorum. Amen.

Μορφ τῷ θεῷ δοξα.

Det er os ikke bekjendt, om Kong Christian har gjort noget Skridt i Anledning af denne Henvendelse. Meget sandsynligt er det ikke, saa meget mere som den danske Kirke i Virkelighed stod den engelske Statskirke betydelig nærmere end Puritanerne ¹⁾, og man altsaa hertillands ikke egentlig kunde have nogen Interesse af, at disses Vilkaar forbedredes, især paa en Tid, da man neppe endnu var kommen ret til Ende med at undertrykke de kalvinistiske Rørelser, som en Tid lang havde været saa kjendelige blandt Danmarks Videnskabsmænd og Theologer.

¹⁾ Om Overensstemmelsen mellem den engelske og den danske Kirke i Liturgi se Joh. Bartholin, *Disquisitio hist.-theol. de exhortatione ante Communionem Ecclesiis Regni Daniæ injecta.* Hafn. 1710, p. 6—7. Jvfr. F. S. May, *Den anglikanske Kirkes Lære om Herrens Legemes og Blods virkelige Nærværelse i den hellige Nadvere.* Kbhvn 1867.